

Перевезій В.О.

ОСОБЛИВОСТІ КОНФЕСІЙНОЇ СОЛІДАРНОСТІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті досліджуються особливості функціонування солідарних механізмів у межах релігійного поля у контексті інституту суспільної солідарності та на тлі інших соціальних полів. Показано, що в межах релігійного поля на рівні різних конфесійних спільнот функціонують солідарні механізми – як ієрархічно-механічного, так і горизонтально-органічного типів.

Ключові слова: суспільна солідарність, релігійне поле, соціальна група, релігійна громада, соціальний капітал.

Perevezii Vitalii. Peculiarities of Confessional Solidarity in Modern Ukraine. The article analyses the peculiarities of solidarity mechanisms functioning within the religious field in the context of the institution of social solidarity and social background of other fields. It is shown that solidarity mechanisms as hierarchical-mechanical and horizontal organic types operate in the religious field at the level of various religious communities.

Key words: social solidarity, religious field, social group, religious community, social capital.

Солідарні відносини на рівні малих і великих релігійних груп мають власну специфіку, пов'язану в першу чергу з основною характеристикою, що ризнить велику соціальну групу від малої, а саме – відсутність (у першому випадку) та наявність (у другому) персоніфікованих взаємовідносин між членами групи. Адже соціологи визначають малу соціальну групу як нечисельне за складом об'єднання, члени якого займаються спільною соціальною діяльністю і перебувають у безпосередньому особистому контакті, що стає підставою для виникнення емоційних відносин, групових норм і групових процесів. Відносини між членами малої групи, хоча й інституціоналізовані,

однак не знеособлені, як у великій. Прикметно, що наявність у членів малої групи спільного відчуття внутрішньої належності до групи не виключає диференціації між ними за соціальними ролями, переконаннями, поглядами та мірою впливу [1].

Дослідження малих релігійних груп дає змогу екстраполювати отримані дані на більш глобальні системи, якими, безперечно, є складні церковні організми. З одного боку, парафія як мікросистема може в мініатюрі відображати специфіку організації та життєдіяльності єпархії або навіть усієї церкви як макросистеми, з другого – специфіка внутрішньогрупової комунікації у малій групі великою мірою залежить від емоційного стану відносин між її членами. Тому аналізуючи процеси, що відбуваються у малій групі, важливо враховувати як інституційні параметри організації групи, так і індивідуальні, характерні тільки конкретній групі, особливості її функціонування.

Основною сферою функціонування релігійної громади є спільна участь віруючих у комплексі заходів (здебільшого ритуального характеру), спрямованих на встановлення і підтримання зв'язку між ними та Богом або іншою трансцендентною силою, якій вони поклоняються. Однак, окрім взаємовідносин, пов'язаних з виконанням основної функції релігійної громади, її члени взаємодіють й у багатьох інших сферах: господарсько-виробничій (забезпечення функціонування матеріальної бази громади), навчально-виховній (виховання дітей згідно з релігійними та морально-етичними традиціями певної церкви чи релігійної організації та навернення неофітів), сімейній та дружній (у більшості релігійних груп культивуються переконання щодо бажаності підтримання сімейних та дружніх зв'язків у межах групи). Сфера комунікації між членами релігійної групи іноді стає настільки всеосяжною, що її члени можуть обходитися без контактів з людьми, що до неї не належать, а подекуди й навмисно самоізолюватися. Причому, чим менш чисельною, а відповідно, й більш загроженою є група, тим сильніше спрацьовують механізми самозахисту. У багатьох неопротестантських релігійних організаціях, що діють в Україні (Свідки Єгови, Посоль-

ство Боже і т. п.), адепти не тільки мають змогу одружуватися лише за благословенням пастора, а й у міру їхньої інтеграції в релігійну громаду змушені розривати зв'язки з друзями і навіть родичами, котрі не поділяють їхніх релігійних переконань. Максимально обмежується можливість контактів з «грішним світом» через заборону слухати світську музику, дивитися телевізор, користуватися інтернет-ресурсами тощо. Альтернативою їм стають «свої» музика, інтернет-сайти, теле- та радіопрोगрами. Щоправда, використання «церковних» засобів масової інформації – стратегія характерна для великих релігійних груп з їхнім знеособленим характером комунікації. У малій релігійній групі основною формою інтеракцій є персональне спілкування між членами групи.

Стратегію ізоляції від секуляризованого світу воліли б обрати й радикальні кола традиційних для України православних та католицьких церков. Однак ізолюватися від соціуму, який майже поголовно вважає себе православним у переважній більшості регіонів України та греко-католицьким у Галичині, православній та греко-католицькій церквам не до снаги. Тому чернечі ідеали мінімізації контактів із грішним світом втілюють у життя, окрім самих монахів, одиниці глибоко віруючих людей.

За чисельними показниками релігійна громада як мала соціальна група може нараховувати від 20 (так звані «двадцятки» були прописані ще в радянському законодавстві) до кількох десятків чоловік. Необхідно зазначити, що кількість членів релігійних громад у різних релігійних організаціях і в різних місцевостях не пропорційна. Скажімо, приход Української православної церкви може охоплювати як кілька сотень або й навіть десятків постійних або спорадичних членів у невеликому селищі, так і тисячі або й десятки тисяч у великому місті. У першому випадку майже усі жителі селища, які вважають себе належними до УПЦ, будуть членами громади як малої соціальної групи. Між ними існують тісні індивідуальні зв'язки. Надзвичайно важливим регулятором відносин у такій групі є неформальні інститути: звичаї, традиції, правила виконання яких забезпечуються механізмами громадського

стимулювання або обструкції. Під їхнім впливом член групи, скажімо, не дозволить собі працювати у свято, не піти в неділю до церкви, з'явитися непристойно вбраним у церкві або іншому публічному місці. Особливо сильно спрацьовують ці інститути у невеликих населених пунктах Західної України. Структура місцевих територіально-релігійних громад вибудована таким чином, що «чужинцю» навіть із сусіднього села буває надзвичайно складно в неї інтегруватися.

Як правило, переважна більшість протестантських громад побудована за принципом малої соціальної групи, що зумовило виникнення в Україні величезної кількості (непропорційної кількості віруючих) протестантських громад. Незначна чисельність членів громади дає змогу зберегти принцип індивідуального спілкування в її межах. Щоправда, особливістю структури протестантських церков є те, що, зважаючи на меншу поселенську щільність представників різних протестантських деномінацій, громади мають слабку територіальну прив'язку до місця проживання віруючих. Почасти віруючим доводиться їхати в інше селище або інший район міста, щоб зустрітися з одновірцями і взяти участь у богослужінні.

Чисельні показники кількості релігійних громад більш традиційних для України православних та католицьких церков набагато скромніші у перерахунку на кількість декларованих віруючих. Зокрема, мережа релігійних громад усіх православних церков в Україні (18116) становить 55,7% релігійної інфраструктури при тому, що близько 80% громадян України, що назвалися віруючими, ідентифікують себе православними. На близько 10% українських католиків (східного і західного обрядів) припадає 14,2% релігійних громад. Водночас українські протестанти та євангелісти, що становить лише 2% від тих, хто декларує себе віруючим, об'єднані у мережу громад, що становить 27% від їхньої загальної кількості в країні. В абсолютних цифрах у середньому на одну протестантську громаду припадає близько 70 віруючих, католицьку – близько 700, православну – понад 2000. Ця статистика стає ще більш промовистою, якщо врахувати, що в Україні, окрім 8949

zareestrovanih, die 1061 nezareestrovana protestantska hromada (pravoslavnih takih – 137, a katolitskikh – usogo 6), zokrema, iz 1096 hromad Svidkiv Egovi 442 – nezareestrovani.

Princip maloї sotsialnoї grupi u protestantskīi hromadi pidtrимується takozh zavdyaki nayaвності dostatnoї kīlkocti svyashchennoslужiteliv i, yak naslidok, tіsnim komуnіkatsіynim zv'yazkam mіzh nimi ta chlenami hromadi. Mایje v usіkh protestantskikh denomіnatsіyakh, okrim lyuteranskikh cerkov, kīlkoctv svyashchennoslужiteliv perevishчує chiselnіst hromad, a u naybіlshikh protestantskikh cerkvakh Ukraїni ця disproporsіya maє znachnі pokazniki: u VSO ЄХВ na 2574 hromad pripadaє 3002 svyashchennoslужitelі, Vseukraїnському союзу Християн віри євангельської (п'ятидесятників) na 1666 hromad – 2352 svyashchennoslужitelі, Svidkiv Egovi na 1096 hromad – 1902 svyashchennoslужitelі. Unіkальna situatsіya v Cerkvі Ісуса Христа svyatih останніх dniv (mormoniv), de na 50 hromad (z nih 16 – nezareestrovanih) narahovuється 362 svyashchennoslужitelі (z nih 119 – іноземці). Vсього v Ukraїni, za danimi na 1 sіchnya 2012 r., zdіysnyovalo dіyalnіst 12539 protestantskikh svyashchennoslужiteliv.

Nini duшpastirську dіyalnіst серед blizko 25 mіl'yoniv samoідentifikovanih ukraїnських pravoslavnih zdіysnyuє 13831 svyashchik. Ця situatsіya mogla b zdatsiya katastrofіchnoю, odnak naspravdі bіlshіst pravoslavnih храмів leđ zapovnyuyutsya navіть u svyata. Prichini цьogo yavitsya kriyutsya u kolosalnīi disproporsіi mіzh kīlkoctv deklarovanih i praktikuyuchih віруючих. Sotsiologi, chas від chasu namagaюchis viraхувати rіvenь realnoї religіynostі ukraїnського населення, zгідnі z tim, sho він u desyatki raziv nizhchiy deklarovanoго. A otzhe, desyatki mіl'yoniv deklarovanih віруючих (perevažno pravoslavnih) ne є chlenami religіynih hromad i praktichno ne zadіyani u vnutrіshnіyocerkovnomu житті. Deщicya ж aktivnih chleniv pravoslavnih hromad цілком співмірна z kīlkoctv protestantiv, i same вони, za parametrami nashogo doslidzhennya, vvaжatimutsya chlenami religіynih hromad.

Внівши певну ясність у кількісні параметри виміру релігійної громади як малої соціальної групи, перейдемо до дослідження особливостей їхньої організаційної структури.

Малі групи за особливістю організаційної структури поділяються за способом організації на самоорганізовані та організовані ззовні; за тривалістю існування – на довгочасні і короткотривалі; за внутрішньогруповою атмосферою – на дружні, демократичні, авторитарні та стихійні.

Релігійні громади різних конфесій за цією структурою можуть займати будь-яку конфігурацію. Причому ці ознаки можуть бути як притаманними усій конфесії, наприклад, авторитарні методи управління в усіх громадах тоталітарної секти, так і специфічними для кожної окремої громади. Так, наприклад, громади УГКЦ можуть бути самоорганізовані за ініціативи місцевих жителів, але й можуть бути організовані внаслідок стратегії розширення впливу церкви на нетрадиційних для неї територіях. Специфічною для кожної громади ознакою, незалежно від юрисдикційної належності, є тривалість її існування. Кожна з цих характеристик впливає на характер інтеракцій у середовищі громади, солідарні механізми, що функціонують у ній, та на міру належного їй соціального капіталу.

Пам'ятаючи про важливість врахування специфічних характеристик окремих громад, зосередимо свою увагу на тих спільних для громад певних конфесій ознаках, що мають важливе значення для функціонування в їхніх межах солідарних інститутів.

Найважливішою з цього ракурсу характеристикою є характер взаємовідносин між членами громади, який, за великим рахунком, має дві варіації: це можуть бути, як зазначав Р. Пантем, взаємовідносини, вибудовані або на ієрархічних, або на солідарних засадах.

В ієрархічних структурах більш важливу роль відіграє не стільки *соціальний капітал* у його загальному розумінні, скільки похідний від нього *символічний капітал*.

Як зазначає П. Бурдье у роботі «Форми капіталу», символічний капітал – це здатність суб'єкта до продукування думок. В інкорпорованому стані він означає

наявність легітимної компетенції – визнаного права інтерпретувати смисл того, що відбувається; говорити, «що є насправді». Це також здатність нав'язувати певне розуміння іншим агентам. В інституціоналізованому стані він втілюється в структурі авторитетів, які володіють правом номінації (найменування).

Символічним капіталом володіють формальні чи неформальні лідери, представники еліти, чие слово цінується членами групи. Власники символічного капіталу визначають порядок денний у життєдіяльності групи, акцентують увагу на проблемах, які вона має розв'язувати і яким способом, та ігнорують, на їхній погляд, не варті уваги завдання.

Символічний капітал має надвисоку ціну в ієрархічних системах, в яких часто гіпертрофовано роль лідера: тоталітарних та авторитарних політичних режимах, лідерських політичних партіях, організаціях (у тому числі економічних) з вертикальною структурою відносин, багатьох церквах та релігійних організаціях тощо. Такі системи, як правило, мають чітку управлінську вертикаль, характеризуються централізованою системою прийняття рішень та контролем за ресурсами, низові структурні підрозділи копіюють структуру вищих і володіють компетенцією на своєму рівні. Правила гри (чим, власне, і є інститути) у цих системах викристалізуються під ієрархічну організаційну модель.

І Католицька, і Православна церкви є не лише одними з найбільш ієрархізованих, а й водночас надзвичайно інституційно формалізованими структурами. Інститути, що забезпечують функціонування церковної ієрархічної системи, творилися протягом багатьох століть і мають не тільки формальний, а й, можливо, що більш ефективно, неформальний характер.

Таким чином, якщо, припустимо, Папа Римський, володіючи найвищим рівнем символічного капіталу у Католицькій церкві, виступає спікером від її імені з найглобальніших проблем її компетенції (включаючи догматику), і при цьому його авторитет інституційно закріплений догматом про негірховність і безпомилковість

понтифіка, то єпископи володіють такою самою компетенцією у межах єпархії, а священники – в межах парафії.

Ще масштабнішим є символічний капітал папи, єпископа чи священника у тому разі, коли він, окрім формальної інституційної легітимації, спирається на неформальну, що виражається, у першу чергу, в популярності серед пастви. В історії Католицької церкви були дуже і не дуже популярні понтифіки, паства могла любити або недолюблювати свого папу, єпископа або священника, однак фактично ніколи не відмовляла у покорі їм і лише у окремих випадках вступала із ними у конфлікт, розв'язання якого було можливе лише за участі вищої церковної інстанції, яка, у свою чергу, лише у рідкісних випадках за умови доведення вагомої провини представника Церкви йшла на задоволення вимог мирян. Аналогічна структура взаємовідносин між кліром і мирянами встановлена й у Православній церкві.

Внутрішня ж структура Православної церкви на вселенському рівні не настільки централізована, як у католиків. Інститут помісних православних церков спричинив ситуацію, коли, як зазначає О. Саган, починаючи з XIV–XV століть православ'я розвивалося не як вселенське явище, а скоріше як федерація православних церков, що перебували у конкурентних, а то й антагоністичних відносинах між собою [2]. Не будучи чітко централізованою структурою на вселенському рівні, на помісному рівні православні церкви продовжують залишатися суворо ієрархічними інститутами.

Ієрархічність церковної структури Католицької і Православної церков, яку вони зміцнюють та розвивають, закладена у самій їхній природі: кожен чоловік після прийняття Таїнства священства через єпископів, які його рукопокладають, встановлює невидимий зв'язок з Богом, внаслідок чого сам отримує здатність здійснювати Таїнства. Духовенство перетворюється на тісно пов'язану між собою, замкнену та відмежовану від решти людей групу, що володіє особливою компетенцією доступу до «продукції спасіння». Колапс ієрархічної системи настає внаслідок кризових явищ у середовищі ієрархії, тому доти, поки це

можливо, «внутрішня кухня» – «terra incognita» для непосвячених мирян. Таким чином, інститут священства – один із найдієвіших і найдревніших в усій людській історії механізмів володарювання.

Яскравий приклад «узурпації», формального привласнення «права найменування» (тобто символічного капіталу) у Православній та Католицькій церквах – обмеження права вірян на власний розсуд трактувати тексти святого письма. Ним володіє лише вищий церковний клір, а в особливо складних випадках питання віровчення трактувалися найвизначнішими релігійними філософами (отцями церкви) і склали зміст Священного Передання, що цінується на рівні з самим Писанням. Така система стала одним з наріжних каменів у фундаменті ієрархічної системи Католицької та Православної церков, виступивши запобіжником від появи дедалі нових і нових ересіархів та ересей.

У суворо ієрархічній структурі, яка не передбачає можливості неформального лідерства, практично вся діяльність групи «зав'язана» на принципі одноосібного прийняття рішень формальним лідером (в релігійній громаді – священником). Усі більш-менш значущі дії виконуються з благословення священника або єпископа. За такої системи організації усі солідарні механізми працюють або за безпосередньої організації їх кліром, або під його суворим контролем. Ініціатива мирян спрямовується на виконання організованих або схвалених церквою проектів.

При цьому слід зауважити, що історія та сьогодення українських церков засвідчують приклади створення під їхньою егідою проектів, що сприяли зростанню солідарності серед мирян.

Останнім часом значно активізувала свою діяльність з концептуалізації проблеми суспільного служіння Руська православна церква, вперше у своїй історії прийнявши «соціальну концепцію» під час Помісного Собору 2000 р. «Соціальна концепція» надала поштовху для появи нових концептуальних документів. Зокрема, Відділ із взаємодії Церкви та суспільства (оригінальна абревіатура ОВЦО) РПЦ підготував проект документа за назвою «Вічні цінності – основа російської ідентичності», де було викладено

точку зору Церкви на проблему суспільної солідарності. У документі «солідарність» визначається, в першу чергу, як «здатність розділити з іншим тягар його турбот, труднощів, хвороб та скорботи». Загальнонаціональною солідарністю автори документа називають «силу, що пов'язує народ, забезпечує єдність нації, її цілісність та життєздатність» [3]. Російський дослідник М. Жеребят'єв, здійснивши аналіз соціальних програм та інших документів РПЦ, доходить висновку, що у них чітко простежується наголос на пріоритеті корпоративних прав над правами особистості і концептуалізація явища солідарності не передбачає створення механізмів суспільної самоорганізації [4].

Отже, в ієрархічних структурах солідарні інститути перебувають під повним або частковим контролем керівництва, лідерів або ієрархії і, по суті, подекуди виконуючи певну позитивну функцію, не є за своєю природою «справжніми» солідарними інститутами (за Пантемом) або (за Дюркгеймом) є такими, але механічного рівня.

Іншою є природа протестантських церков. Лейтмотивом виникнення протестантського руху була реформа Католицької церкви саме в площині її деієрархізації.

Цей процес полягав, по-перше, у перекладах Біблії з малозрозумілої для більшості населення Європи латини національними мовами. Віруючим не тільки дозволили читати і вникати у зміст Святого Письма, а й спонукали їх до цього. Біблія, як Слово Боже, проголошувалася єдиним авторитетним джерелом, а Священне Передання втрачало свою силу. Тим самим було порушено монополію Церкви на «право номінації», священник позбавився того символічного капіталу, яким володів уже тільки тому, що був священником. По-друге, протестанти здійснили повну нівеляцію інституту священства: у більшості протестантських церков рекрутизація духовенства почала здійснюватися не через інститут Таїнства, а звичайними виборами членів громади. Священник, тим самим, перетворювався з людини наділеної Божою благодаттю здійснювати Таїнства на кращого, але в цілому такого самого, як усі інші, члена громади, що його за певних обставин без особливих

складнощів можна було замінити. По-третє, протестантизм мінімізував посередницьку роль церкви між Богом і віруючим. Відповідальність за персональне спасіння відтепер основною мірою лягала на саму особу, сприяючи плеканню у ній відчуття самодостатності і самозначущості. Звідси зростають корені ліберального індивідуалізму, ідей прерогативи особистих прав над правами корпоративними. Протестантизм стає єднанням різностей, а не єднанням схожостей, причому це стосується не лише протестантських громад, але й усього протестантського руху, який від самих своїх початків був своєрідною конфедерацією різноманітних релігійних конфесій та груп. Навіть у рамках однієї деномінації поширеною формою організації стала федерація общин. Уже у самих назвах протестантських релігійних організації, що діють в Україні (Всеукраїнський союз об'єднань Євангельських християн-баптистів, Релігійні організації євангельських християн, Всеукраїнський союз Християн віри євангельської (п'ятидесятників), Союз вільних церков християн євангельської віри, Українська уніонна конференція церкви адвентистів сьомого дня), закладено принцип федеративного об'єднання релігійних громад.

Таким чином, якщо для католицької та православної церков та низки неопротестантських харизматичних та тоталітарних організацій характерна вертикально-ієрархічна система організації, що пронизує усю структуру від верху до низу, то більшості традиційних протестантських церков, а також юдейських релігійних організацій притаманна горизонтальна організаційна система. Як зазначалося вище, в ієрархічних та горизонтальних структурах інститут солідарності має різну природу.

З іншого боку, солідарна система організації релігійної громади є однією з найбільш важливих складових у стратегії залучення нових віруючих. Для них створюється образ церкви як великої дружньої добре організованої сім'ї, в якій за кожним закріплено певні функції і в якій кожен відчуває, з одного боку, свою значимість та потрібність, а з другого – захищеність та підтримку. Особливо ефективно такі стратегії спрацьовують у протестантських

малих групах-громадах. Неофіти, якими часто стають непевнені у собі, морально травмовані, самотні люди, алко- чи наркозалежні, стаючи членом громади, у першу чергу відчують полегшення своїх страждань (часто саме це стає мотивом їхнього приходу до церкви), а вже потім вникають у суть тих ідей, навколо яких вона вибудована. Не секрет, що багатьох наших співвітчизників у протестантських церквах приваблює можливість отримання гуманітарної допомоги або перспектива еміграції за кордон.

Прикладом горизонтальної релігійної організації може бути найбільша протестантська церква України – Всеукраїнський союз об'єднань Євангельських християн-баптистів. За своєю структурою Союз є своєрідною федерацією баптистських громад (помісних церков), об'єднаних в обласні союзи, які єднаються у Всеукраїнський союз, що є членом Євразійського та Всесвітнього союзів баптистів (ВСБ). На відміну від таких ієрархічних організацій, як католицька та православна церкви, де процес заміщення посад відбувається за принципом «згори донизу», структура баптистської церкви формується «знизу догори»: члени громади обирають пастора, пастори та представники громад у межах області – обласного пресвітера, конгрес представників громад усієї країни – старшого пресвітера, а Всесвітній конгрес баптистів – президента, 12 віце-президентів та генерального секретаря. Термін повноважень президента становить 5 років (чинний президент ВСБ Джон Аптон був обраний на посаду під час XX конгресу ВСБ, що відбувся у серпні 2010 р.) За такої організаційної структури визначальну роль відіграють інститути, а не особистості. В особистих розмовах автора з членами баптистської громади ніхто, навіть пастор, не зміг назвати ім'я чинного президента ВСБ і взагалі не знав нічого конкретного про існування такої структури. Система працює злагоджено не завдяки певним особистостям, які є лише її елементами, а завдяки функціональності її інститутів.

Баптистська громада, як правило, – мала соціальна група, що налічує кілька десятків членів (близько 140 тис українських баптистів, належних до ВСО ЄХБ, організовані у 2574 громади). Всі члени такої групи особисто знайо-

мі, а ті, хто приєднується до неї під час богослужінь або інших заходів, стають об'єктом загальної уваги та опіки, що засвідчує інтерес церкви до кожного потенційного неофіта.

Мета існування групи – досягнення власного спасіння і поширення вістки про спасіння серед інших через служіння Богу оплч зі своїми ідейними побратимами. Богослужіння відбуваються у формі проповідей, які здійснює не лише пастор, але й старійшини громади, під час яких увага акцентується на важливих морально-етичних проблемах, вирішення яких пропонується через наслідування прикладу Ісуса Христа та його апостолів. Під час проповіді членам громади пропонується взяти участь в обговоренні проблеми, підтвердити власні слова цитатами Священного Писання. Важливий елемент зібрання – пісенний спів, який славить Бога і виконується усіма членами громади. Така форма богослужіння підкреслює значимість кожного вірянина і його особистих роздумів та думок з приводу проблеми, що обговорюється. Хоча, з другого боку, зрозуміло, що сценарій богослужіння підготовлено не проповідником, а певним методичним центром, а його слова віруючі підтверджують віршами Біблії, визначеними у цьому-таки сценарії.

Члени громади сплячують церковну десятину на потреби церкви та здійснюють інші добровільні пожертви під конкретні проекти (протестантська громада, про яку згадувалося вище і яка нараховує близько 40 віруючих, фінансово підтримує своїх членів, один з яких перебуває з місією у Папуа-Новій Гвінеї, інший – займається масштабним проектом з духовної та моральної підтримки в'язнів у пенітенціарних закладах України). В межах громади діють інститути взаємодопомоги: поширеним явищем є збір коштів на лікування, придбання житла малозабезпеченим або багатодітним родинам. За певних обставин громада може надавати допомогу тим, хто її потребує, які не є членами громади, однак у першу чергу піклування спрямоване на одновірців. Така поведінка обґрунтовується словами Нового Заповіту: «... усім робімо добро, а найбільш одновірним» (Гал.6:10)

Баптистські пастори (окрім представників керівних органів Союзу, які працюють на своїх посадах на постійній основі) не отримують платні за свою діяльність і займаються не пов'язаною з церковним служінням професійною діяльністю. Громади тісно взаємодіють між собою в рамках проектів, що є непосильними для реалізації однією громадою, наприклад, влаштовуються дитячі та молодіжні табори, до яких часто приєднуються небаптистські діти та молодь.

Отже, у християнському полі України є дві моделі соціальної солідарності віруючих. Перша – солідарність горизонтально-органічного типу – властива більшості протестантських деномінацій та юдейським громадам. Друга, домінуюча – релігійна солідарність ієрархічно-механічного типу, притаманна Православній, Католицькій церквам та харизматичним і тоталітарним релігійним рухам.

Формування та функціонування різних солідарних систем з одного боку було спричинене домінуванням певних інституційних моделей, з другого ж – цементувало їх.

Солідарність горизонтально-органічного типу стала базою розбудови сучасних демократичних суспільств з їхньою системою взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Наслідком ієрархічності католицької та православної культурно-цивілізаційних інституційних моделей стало формування суспільств, а ще далі – й політичних систем патерналістського типу, характерними рисами яких є розмивання індивідуальної свідомості колективною, формування усвідомлення власної слабкості та неспроможності впливати не тільки на суспільні процеси, а й на власне становище у суспільстві, очікування благ від патрона (у наших умовах здебільшого держави), а звідси безініціативність, пасивність, тотальне прагнення до виконавських ролей, а не творчо-авантюрних. У такій системі пасивні агенти вступають у конкурентну боротьбу за «теплі місця» з гарантованими стабільністю та прибутком, а не прагнуть до постійного творчого пошуку із шансом на «джек-пот». Чужий успіх сприймається крізь призму власного неуспіху. За таких умов безперспективно вести мову про

творення механізмів суспільної самоорганізації, а разом з ними й інститутів громадянського суспільства. Усе це є свідченням низького рівня соціального капіталу, яким володіє суспільство і основним вираженням якого є взаємна довіра між його членами.

Суспільства, що будуються на системі механічної солідарності, можуть бути ефективними в цілому, або, швидше за все, у певних напрямках своєї життєдіяльності за умови наявності певного інтеграційного стрижня, що нівелює наявні суспільно-диференціюючі розломи. Однак навіть наявність певної національної ідеї, на думку академіка В. Гейця, не гарантує успіх процесам суспільної інтеграції. За його словами: «Ліберальними методами тут багато не досягнеш, необхідні серйозні адміністративні дії, одночасно й прозорі, й ефективні» [5]. Таким чином, ефективність таких суспільств забезпечується, по-перше, домінуванням колективістської свідомості і, по-друге, адміністративним спрямуванням різних форм цієї свідомості у необхідне русло.

Ситуація в Україні, за словами академіка, характеризується тим, що населення індивідуально роз'єднане, високий рівень міжособистісної довіри закінчується близькими родичами, знайомими та частково колегами; народ індивідуалізував свою діяльність, маючи безліч власних інтересів, тощо. [5]

На такому тлі інтеграційним фактором могли б стати ціннісні орієнтації населення, однак і у цій царині панує повна дезінтеграція, посилена прагненням політичних агентів сегментувати суспільно-політичний простір з метою формування власної соціальної бази. Внаслідок цього сучасні політичні ідентичності в Україні формуються швидше за все на питаннях релігії, мови, культури, історії, спорту, ніж на проблемах соціально-економічного характеру, що, у свою чергу, призводить до політизації і як її наслідку – до нарощування конфліктогенності цих сфер суспільного буття. Накладання політичних ідентичностей на релігійні, етнічні, мовні, уболівальницькі тощо витворює «пекельну суміш», що розколює суспільство по всіх можливих лініях дотику. Механізми солідарності у

такому, позбавленому ціннісного стрижня, суспільстві у кращому разі працюють у межах великих, а здебільшого – малих соціальних груп (у релігійному полі – релігійних громад).

Релігійне поле України – одне з небагатьох, в якому ефективно працюють механізми суспільної солідарності, причому як механічного, так і органічного типів. У першу чергу це зумовлено його чіткою інституціоналізацією та структуруванням: віруючі організовані в громади, громади – в церковні структури. Таким чином, у полі присутні елементи як міжособистісної, так і міжгрупової (між громадами в межах конфесії) солідарності. Церковні організації – потужні агенти, що володіють значним матеріальним, культурним та соціальним капіталами, а отже, значними можливостями, щоб відстоювати інтереси власної соціально-релігійної групи під час боротьби за вигідні позиції у соціальному просторі. Це призводить до трьох форм взаємодії між агентами релігійного поля: по-перше, відкритих конфліктів з метою фізичного або символічного знищення агента-конкурента чи завдання йому якомога більших втрат, що мало б позначитися на погіршенні його позиції у полі; по-друге, ігнорування опонента і, по-третє, пошуку моделей співіснування з ним. Еволюція релігійного поля сучасної України призводить до дедалі частішого застосування третьої із зазначених форм взаємодії. Можна стверджувати про формування паростків міжцерковної солідарності, що, зокрема, відображається у діяльності Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, реалізації міжконфесійних гуманітарних та культурно-просвітницьких проєктів.

Релігійне поле України, що під час власного конститування пройшло етапи структурування інтересів, формування структур із захисту інтересів, зіткнення інтересів, формування системи компромісів (неформальної інституалізації) та формальної інституціоналізації, може стати взірцевою моделлю побудови солідарної системи суспільних відносин в інших соціальних полях і у соціальному просторі загалом.

Еволюціонуюча інституціоналізація релігійного поля на засадах солідаризації відносин між його агентами має стабільно позитивні тенденції у разі невтручання у цей процес зовнішніх чинників, особливо політичних агентів, тому оптимальна модель державної релігійної політики, на нашу думку, мала б включати такі елементи:

1. Формальну інституціоналізацію відносин у релігійному полі. Вироблення оптимальної для України моделі взаємовідносин між державою й релігійними організаціями, суспільством й релігійними організаціями та між релігійними організаціями. Як нами зазначалося в інших публікаціях, таку інституційну модель можна створювати як на принципі паритетності прав усіх релігійних організацій, так і на пріоритетності відносин держави з найбільш «заслуженими» церквами. На нашу думку, діюча сьогодні в Україні модель державно-суспільно-церковних відносин, заснована на принципі паритетності прав, є цілком адекватною українським реаліям і здатна ефективно виконувати свою регулюючу функцію. Однак існують й інші підходи. Тому, врешті-решт, необхідно остаточно визначитися з «правилами гри» і або одномоментно змінити їх, або «законсервувати», не дестабілізуючи поле релігії постійними, триваючими рік у рік, розмовами про прийняття нової редакції Закону «Про свободу совісті та релігійні організації».

2. Максимальне обмеження можливостей політичних агентів використовувати соціальні капітали релігійних організацій з метою політичної мобілізації. Це досягається:

а) суворим дотриманням встановлених «правил гри», створенням умов, за яких усім агентам релігійного поля буде зрозуміло, що «вирішити питання» поза рамками Закону, використовуючи можливості політичних чи бізнесових покровителів, неможливо;

б) заборонаю будь-яких неформальних відносин між представниками державної влади і релігійних організацій;

в) суворим дотриманням законодавства України у частині, що передбачає кримінальну відповідальність за розпалювання міжрелігійної ворожнечі.

Автор цілком усвідомлює нормативістський характер висловлених рекомендацій і міру їхньої віддаленості від сучасних українських політичних та релігійних реалій.

1. Новикова С.С. Малые группы //Социология: история, основы, институционализация в России. – Режим доступа http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Novik/18.php

2. Саган О.Н. Православ'я в його інституційному розвитку: Історіософський аналіз : автореф. дис. ... докт. філософ. наук. – Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – Київ, 2004. – 35 с.

3. Вечные ценности – основа российской идентичности. – Режим доступа: <http://www.pravmir.ru/sistema-cennostej-infografika/>

4. Жеребятеев М. Социальная модернизация и общественная солидарность: позиция Русской православной церкви и представления «православной периферии». – Режим доступа <http://www.religiopolis.org/documents/2189-sotsialnaja-modernizatsija-i-obschestvennaja-solidarnost-pozitsija-russkoj-proavostavnoj-tserkvi-i-predstavlenija-pravoslavnoj-periferii.html>

5. Геець В.М. І двох термінів Януковичу не вистачить для реформ. – Економічна правда. – 22 жовтня 2012 р. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/10/22/340493/>